

спроможності особи, для охорони спадкового майна при невідомості спадкоємця або в тих випадках, коли спадкоємець ще не народився, у випадках безвісної відсутності власника засновувалось «*suga bonorum* — піклування над майном, якого власник невідомий або чому-небудь не може ним володіти або розпоряджатися. Це було представництво в інтересах суспільної користі» [2].

Співвідношення опіки над особистістю і опіки над майном не завжди можна було чітко встановити. З історії римського права «відомо, що спочатку *tutela* і *suga* мали характер влади — *potestas* і зводилися до права опікуна завідувати майном опікуваного».

Як зазначав В. М. Хвостов, в стародавньому праві «метою опіки та піклування була не стільки турбота про особистість... але турбота про збереження її майна для її родичів-агнатів. Опіка тому по праву належала агнатам. У пізнішому праві опіка прийняла альтруїстичний характер, стала засобом захисту підопічної особи» [3]. Це зауваження корисно тим, що допомагає досягнути еволюцію інституту опіки (піклування), яка полягає в переході від охорони майна певної категорії осіб до охорони самих осіб, а також не тільки їх майнових, а й немайнових інтересів.

Опіка над майном існувала поряд з опікою над особистістю в багатьох правових актах різних епох: у Литовському статуті 1529 р. [4], в нормах т. X Зводу законів цивільних Російської імперії. І. С. Вольман налічує в 1903 р. 13 видів опік, з яких 9 видів представляли собою способи охорони майна («опіка над майном засудженого» та ін.) [5].

У давньоруському праві опіка не була пов'язана зі спадкуванням і перебувала під контролем суспільної влади (спочатку духовенства, а потім — держави). У Російській імперії особливості встановлення опіки мали становий час.

У праві сучасності положення про опіку над майном регулювалися в шлюбно-сімейному законодавстві і містилися в розділі «Про опіки і піклування» Кодексу законів про шлюб, сім'ю і опіку 1926 р. [6], у ст. 19 ДК РРФСР 1964 р. Щоправда, згідно з актом періоду громадянської війни, Кодексу законів про акти громадянського стану, шлюбне, сімейне і опікунські право РРФСР 1918 р., опіка над майном безвісної відсутньої особи (або управління майном) не встановлювалася. Замість цього майно надходило державній установі, яка діяла під контролем відділу соціального забезпечення при губернській раді депутатів і здійснювала опис, оцінку, «завідування або управління» майном [7]. Такий підхід пояснюється багато в чому завданнями нової влади зі знищення приватної власності, а також викоріненням всього приватного у суспільних відносинах.

У той же час сучасне законодавство, наприклад Латвії, не сприйняло ні положень радянського, ні новітнього російського законодавства. Відповідно до ст. 217 Цивільного закону Латвійської Республіки піклування встановлюється не тільки над певною категорією осіб, але також і над майном зниклих осіб, над спадковою та конкурсною масою [8].

Треба відзначити, що не всі правові системи наділяють охорону інтересів безвісної відсутньої особи у форму опіки, піклування або довірчого управлін-

ня. Своєрідне правило міститься у Французькому цивільному кодексі, згідно зі ст. 113 якого суддя може призначити «родичів, або свояків, або, в разі необхідності, будь-яких інших осіб для представництва» відсутньої особи, а також для «законного управління» її майном (тобто для керування не на підставі договору, а на підставі закону). Однак призначення законного представника по суті і є опіка (чи піклування) над майном [9].

Глава третя Цивільного кодексу Квебека передбачає охорону прав відсутньої особи у формі опіки, причому відповідно до ст. 86 цього Кодексу ця опіка здійснюється над самим безвісно відсутнім, а не над його майном [10]. Тим не менш встановлене законом коло обов'язків такого опікуна свідчить про зворотне — опіка встановлюється тільки з метою охорони майна особи, яка проживала у Квебеку і «перестала з'являтися там».

Уявляється, що при безвісному відсутності громадянина опіка над самою особою неможлива з простої причини — вплив на особистість не можна здійснити. Отже, при безвісному відсутності може застосовуватися тільки «опіка» над майном як спосіб охорони інтересів зниклого громадянина, членів його сім'ї та його кредиторів.

Але за відсутності розвинутих відносин приватної власності, на жаль, усі ці наукові опрацювання здебільшого зводились до дослідження опіки як правової форми виховання дітей, які залишилися без батьківського піклування. Конкретного дослідження інституту опіки над майном не проводилося. У сучасній цивілістиці недостатнє висвітлення цього питання пояснюється складністю опікунських правовідносин, які знаходяться на стику цілого ряду суміжних галузей права. Норми Цивільного кодексу України щодо опіки також потребують серйозного науково-практичного дослідження і детального доопрацювання, дослідження обумовлене й тим, що наукові праці з цієї тематики були написані ще за радянських часів і в правовому сенсі вже значно застаріли для тлумачення чинної нормативно-правової бази. Усе це породжує актуальність дослідження проблеми опіки над майном з метою удосконалення діючого законодавства України та практики його застосування.

Одним із засобів захисту майнових прав підопічних є встановлення опіки над майном. Згідно зі ч. 1 ст. 74 ЦК України, якщо у особи, над якою встановлено опіку чи піклування, є майно, що знаходиться в іншій місцевості, опіка над цим майном встановлюється органами опіки та піклування за місцезнаходженням майна [11].

Частина 2 ст. 74 ЦК України допускає можливість встановлення опіки над майном і в інших випадках. Але це не дає підстав стверджувати, що правило ч. 1 ст. 74 ЦК України можна поширювати на опіку над майном осіб, що визнані безвісно відсутніми. Відповідно до ч. 1 ст. 44 ЦК України опіку над майном безвісно відсутнього встановлює нотаріус. Згідно зі ст. 44 ЦК України опіка призначається над майном особи, визнаною безвісно відсутньою, місце перебування якої невідомо.

Однак, наприклад, за цивільним законодавством Російської Федерації передбачається замість інституту опіки над майном фізичної особи інститут до-

вірчого управління ним (ст. 38 ЦК РФ) [12]. Орган опіки та піклування визначає управителя майном та укладає з ним договір довічного управління. Цивільний кодекс РФ вперше в історії вітчизняного законодавства запровадив інститут довірчого управління майном. Довірче управління майном з підстав, передбачених законом, має засновуватися щодо майна особи, визнаної безвісно відсутньою, при патронажі над дієздатними громадянами, а також при необхідності постійного управління майном підопічного. Таким чином, російський законодавець не вживає більше термін «опіка над майном», що усунуло наявне до цих пір в практиці діяльності органів місцевого самоврядування його змішування з поняттям «опіка над особою».

Слід зазначити, що в ч. 4 ст. 72 ЦК України також передбачається використання договору управління майном опікуваного. Якщо підопічний є власником нерухомого майна, яке потребує постійного управління, опікун може з дозволу органу опіки та піклування управляти цим майном або передати його за договором в управління іншій особі.

Доцільність існування інституту опіки над майном особи, над якою встановлено опіку чи піклування, пояснюється тим, що опікун особи може не мати можливості управляти майном підопічного, яке знаходиться в іншій місцевості. В іншому разі опікун особи зобов'язаний дбати про збереження та використання майна підопічного в його інтересах.

Встановлення опіки над майном особи, визнаної безвісно відсутньою, і над майном особи, місце перебування якої не відоме, породжує в основному цивільно-правові відносини. Опіка над майном особи, визнаної безвісно відсутньою й особи, місце перебування якої не відоме, спрямована на захист майнових інтересів зазначених осіб, а також майнових інтересів осіб, яких безвісно відсутня особа чи особа, місце перебування якої не відомо, зобов'язані були за законом утримувати.

Заінтересовані особи (як правило, ті, що перебували на утриманні особи, яка зникла) або орган опіки та піклування можуть звернутись до суду із заявою про визнання даної особи безвісно відсутньою. У такому разі необхідним є дотримання таких умов:

- відсутність фізичної особи протягом року в місці її постійного проживання;
- відсутність відомостей про місце перебування особи.

У разі неможливості встановити день одержання останніх відомостей про місце перебування особи початком її безвісної відсутності вважається перше число місяця, наступного за тим, у якому були одержані такі відомості, а в разі неможливості встановити цей місяць — перше січня наступного року.

Заява про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою подається до суду за місцем проживання заявника або за останнім відомим місцем проживання (перебування) фізичної особи, місцеперебування якої невідоме, або за місцезнаходженням її майна.

У заяві про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою має бути зазначено: з якою метою заявник просить визнати фізичну особу безвісно відсутньою або оголосити її померлою; обставини, що підтвер-

джують безвісну відсутність фізичної особи, або обставини, що загрожували смертю фізичній особі, яка пропала безвісти, або обставини, що дають підстави припускати її загибель від певного нещасного випадку.

На підставі рішення суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою нотаріус за останнім місцем її проживання описує майно, яке їй належить, та встановлює над ним опіку.

За заявою заінтересованої особи або органу опіки та піклування над майном фізичної особи, місце перебування якої невідоме, опіка може бути встановлена нотаріусом до ухвалення судом рішення про визнання її безвісно відсутньою.

Опікун над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, або фізичної особи, місце перебування якої невідоме, приймає виконання цивільних обов'язків на її користь, погашає за рахунок її майна борги, управляє цим майном в її інтересах [13].

За заявою заінтересованої особи опікун над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, або фізичної особи, місце перебування якої невідоме, надає за рахунок цього майна утримання особам, котрих вони за законом зобов'язані утримувати. Опікун над майном безвісно відсутньої, і над майном особи, місце перебування якої не відомо, при здійсненні правочинів стосовно цього майна, зобов'язаний дотримувати, установлених ст. ст. 68 і 71 ЦК України.

Опіка над майном припиняється у разі скасування рішення суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою, а також у разі появи фізичної особи, місце перебування якої було невідомим.

Опікун, що здійснює опіку над майном особи, стосовно якої встановлено опіку чи піклування, здійснює управління цим майном в інтересах підопічного. Він зобов'язаний піклуватися про збереження цього майна, може здійснювати за рахунок цього майна витрати, необхідні для задоволення потреб підопічного. Низку правочинів із цим майном він у відповідності до ст. 71 ЦК може здійснювати тільки з дозволу органів опіки та піклування, а правочини з майном підопічного, передбачені ч. 1 ст. 68 ЦК, він узагалі не може здійснювати, тобто він не може здійснювати правочини з цим майном стосовно себе і свого чоловіка (дружини), а також стосовно своїх близьких родичів. Опіка над майном підопічних нерозривно пов'язана з опікою та піклуванням над особистістю конкретної фізичної особи і є доповненням до тих особистих і майнових праввідносин, що існують між опікунами і піклувальниками і підопічними.

Органи опіки і піклування здійснюють контроль над діяльністю опікунів і піклувальників. Опікуни над майном так само, як і в інших випадках здійснення функцій опіки та піклування, зобов'язані щорічно, не пізніше 1 лютого, подавати в органи опіки і піклування звіт про свою діяльність за минулий рік, а після припинення опіки чи піклування подають загальні звіти про свою діяльність.

На сьогоднішній день проблема інституту опіки над майном заслуговує уваги юридичної науки ще й тому, що даний інститут досить довго детально не досліджувався. Серед учених-юристів стало традиційним ставлення до нього як до неважливого. Нині виникає необхідність у дослідженні інституту опіки

над майном за цивільним законодавством України з метою з'ясування його значення, ролі та тенденцій розвитку.

Література

1. Пергамент А. И. Опекa и попечительство / А. И. Пергамент. — М. : Юрид. лит., 1966. — 161 с.
2. Гордон А. Представництво в цивільному праві / А. Гордон. — С.Пб., 1879. — 54 с.
3. Хвостов В. М. Система римского права. IV. Семейное право. V. Наследственное право : конспект лекций / В. М. Хвостов. — 2-е изд. — М., 1904. — С. 44.
4. Отечественное законодательство XI–XX веков : гособие для семинаров. Ч. I (XI–XIX в.) / под ред. О. И. Чистякова. — М., 1999. — С. 93–99.
5. Вольман И. С. Опекa и попечительство / И. С. Вольман. — С.Пб., 1903. — С. 7.
6. Кодекс законов о браке, семье и опеке РСФСР : утвержден постановлением ВЦИК от 19 нояб. 1926 г. // СУ РСФСР. — 1926. — № 82. — Ст. 612.
7. Кодекс законов об актах гражданского состояния, брачном, семейном и опекунском праве РСФСР : принят ВЦИК 16 сент. 1918 г. // СУ РСФСР. — 1918. — № 76–77. — Ст. 818.
8. Гражданский закон Латвийской Республики. Первая часть. Семейное право // Гражданский кодекс Латвийской Республики / науч. ред. и предисл. Н. Э. Лившиц ; обзор. ст. А. В. Свиб. — С.Пб., 2001. — С. 93.
9. Французский гражданский кодекс / В. о. Асом. Юридич. центр ; пер. з фр. : А. А. Жукова, Г. А. Пашковська ; наук. ред. і передмова Д. Г. Лавров. — С.Пб. : Юрид. центр Прес, 2004. — 1101 с.
10. Гражданский кодекс Квебека. — М., 1999. — С. 51. — (Серия: Современное зарубежное и международное частное право).
11. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. У 2 т. Т. 1 / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. — К. : Юринком Інтер, 2005. — 890 с.
12. Гражданский кодекс РФ. Часть первая. Текст, комментарии, алфавитно-предметный указатель / под ред. О. М. Козырь, А. Л. Маковского, С. А. Хохлова. — М., 1999. — 704 с.
13. Харитонов Є. О. Цивільне право України : підручник / Є. О. Харитонов, О. І. Харитонова, О. В. Старцев. — Вид. 2-ге, переробл. і допов. — К. : Істина, 2009. — 816 с.

Анотація

Адаховська Н. С. Опіка над майном за цивільним законодавством України. — Стаття.

У статті розглядаються питання, пов'язані з поняттям та загальною характеристикою правового інституту опіки над майном. Автор аналізує погляди юристів у дослідженні місця і значення опіки над майном, а також вивчає зміст нормативно-правових актів, забезпечуючих дотримання процедури встановлення опіки над майном.

Ключові слова: опіка над майном, опікун, майно, нотаріус, органи опіки та піклування.

Аннотация

Адаховская Н. С. Опекa над имуществом по гражданскому законодательству Украины. — Статья.

В статье рассматриваются вопросы, связанные с понятием и общей характеристикой правового института опеки над имуществом. Автор анализирует взгляды юристов в исследовании места и значения опеки над имуществом, а также изучает содержание нормативно-правовых актов, обеспечивающих соблюдение процедуры установления опеки над имуществом.

Ключевые слова: опека над имуществом, опекун, имущество, нотариус, органы опеки и попечительства.

Summary

Adahovska N. S. Guardianship is Above Property on Civil Legislation of Ukraine. — Article.

In this article are examined the questions, which are related to the concept and general characteristic of law instruction of guardianship over the property. An author analyses the views of lawyers through the investigation of the place and importance of guardianship over the property, and also examines the content of regulations to ensure compliance with procedures related to custody of the property.

Keywords: custody of property, guardian, property, notary, guardianship and custody.